

ANGLIAI LEVELEZÉS.

Manchester, 1890. jul. 9.

Hogyan kezdjem levelezésemet, melylyel oly hosszasan szüneteltem és adósa maradtam kitünő folyóiratuknak? Nem rajtam mult, hogy ez így történt, hanem a körülményeken. E levelem már nem Belfastból, hanem egészen angol földről keltezik. Az isteni gondviselés az én sorsomat az unitarismusnak Nagy-Britániában a legtevékenyebb és legfontosabb központjába helyezte.¹⁾ Manchesterben, mint az Unitáriusok évkönyvéből láthatni, tiz unitárius gyülekezet s hozzá még két missioi állomás van; s a tiz gyülekezet közül négy e százév utóbbi negyedében alkottatott, a legutóbbi 1887-ben; s jelenleg is egy újabbnak alakítása van folyamatban. Manchester körül számos unitárius egyházközség létezik, levén e két megye, Lancashire és Cheshire, különösen gazdag, nagy és erős unitárius hitközségekben. Ezelőtt harmincz évvel én is laktam e kerületben, mint-hogy atyám akkor, Manchestertől nyolcz mértföldre, Dukinfield-ben volt pap; s ott történt, hogy én, a kinek más pálya volt szánva, elhatároztam, hogy a Krisztus igaz unitárius hitének papja leszek. Az én sorsom akkor válponton állott; már megnyertem volt az egyetemi fokozatot, az *M. A.*-t s vártam a kinevezést valamely kormányi hivatalra; és ugyanazon reggel, a mikor elhatároztam, hogy pap leszek, érkezett meg a kormány kinevezése számomra. De én megmaradtam elhatározásom mellett, a theologiai akadémiára léptem és a mikor végeztem azt, Lancashireben kezdettem papságomat. Sohasem bántam meg, hogy így határoztam. És ha valamit most sajnálnom lehet, azaz hogy többé nem viselem a tényleges papságnak terhes, de gyönyörűségei igáját. Bocsánat ez önéletirati vonatkozásért. Ezzel csak azt akartam kifejezni, hogy mindamellett is, hogy Belfastot, hol eddig életem legjobb és legboldogabb napjait töltöttem, nagyon szerettem, Manchesterbe helyezve át, úgy szólva, haza jöttem.

Azok az események, melyek az utóbbi két év alatt történtek, főképpen dr. Martineau Jakab nagy nevével vannak kapcsolatban. Erkölcs- és hit-bölcséleti közelebből megjelent három nagy munkája,nevét nemcsak Anglia, hanem Európa elsőrangú íróinak és gondolkozóinak sorába emelte. Meg nem vesztegetve a bámulat által, melylyel neki azok adóztak, kik orthodoxiájukkal dicsekesznek és a

¹⁾ A mint egyik korábbi füzetünkben jeleztük, t. barátunk a missionarusokat nevelő intézet igazgatójává neveztetett ki. Szerk.

kik őt elismerésükkel üdvözölték az erkölcs alapjainak és az Isten valóságos lényének és jellemének fényes védelméért, legutóbbi művében úgy határozza meg álláspontját, mint a ki a hagyományos theológiának, melyet egyházi körökben kedvelnek, nem híve. Ő a vallási tekintélynek egyetlen igaz forrását az önmagát kijelentő Istenben találja, a kinek tanubizonyossága az emberi kebelben van, s más egyéb tekintélyeknek igényei sohasem voltak oly éles-elműen vizsgálva és bírálva, mint az ő „The seat of Authority in Religion“ című művében. E mű magas ára mellett is már a második kiadást érte el.

Dr. Martineaut úgy ismeri a világ, mint egy ritka szellemű gondolkozót és fényes tollú író. De ő nem csupán szobatudós vagy elvonult író. Érdeklődik az emberi lelkek élő világa iránt s a mi vallásközönségünknek jóllétét és eléhaladását mindig szíven hordozta. Ebből kifolyólag, a Leedsben tartott nemzeti értekezleten egy alaposan kidolgozott tervvel állott elé a mi egyházainknak jobb módon való szervezésére és a papi állás javítására nézve. Igaz, hogy az ő eszméi tulmentek a jelen helyzet lehetőségein, s indítványai távolabb céloztak, mint a hogy várni lehetett, vagy mint hogy az angol unitáriusok elfogadhatnák. De mégis az általa eléterjesztett terv, nem volt gyümölcstelen. Az unitárius vallásközönségben érdeklődés támadt egyházainknak jobban szervezése és szélesebbkörű jótékony tevékenysége iránt, úgy hogy mindkét kérdés a szükségképpeniség erejével lépik fel. Az ország minden részében mind nagyobb figyelmet fordítanak e kérdésekre és a mi különböző társulataink évi gyűlései főképpen ezekkel foglalkoztak.

A Brit és Külföldi Unitárius Társulat idei közgyűlésén az amerikai egyházaknak a képviselője az önök által is ismert Allen H. József tanár volt, az Unitarian Review szerkesztője. Midőn neki bemutattak, mindjárt Magyarországról emlékezett meg, mint mindkettőnk ismerete közös tárgyáról, s mint oly kötelékről, mely minket összefűz.

A társulat a következő évre egy manchesteri unitáriust, Beard Rely Jánosnak, az igazgatásom alatti intézet alapítójának a fiát választotta meg elnöknek. Az illető testvére dr. Beard Károlynak, kit nem régen veszítettünk el, s a ki dr. Martineau után legkiválóbb emberünk volt. Beard Jakab, ki kereskedő és városi tanácsos, semmi igényt nem formál az ő néhai atyja sokféle dologban való jártasságához és testvére nagy tanultságához, s írói tulajdonaihoz, de kiváló gyakorlati ember, nagyon buzgó egyháztag s nagy bizalomnak és rokonszenvnek örvend mindazoknak a részéről, a kik az ő kiváló jellemét ismerik.

A Manchester New Collegének Londonból Oxfordba való áthelyezése fontos esemény nem csak reánk nézve, hanem az angol theologia egész jövőjére nézve is. Közülünk sokan, köztük Martineau is, ellene volt az áthelyezésnek, azokra a veszélyekre gondolva, melyeknek theologiai akademiánk az anglikán orthodoxia és egyszersmind a legszélsőbb septicismus e főhelyén lehet kitéve. De az áthe-

lyezés tényleg megtörtént és most az akadémia számára a közadakozásból egy csinos épületet emelnek, hogy legyen annak saját otthona. A tanárokat, dr. Drummond igazgatót, Carpenter Estlin Józsefet és Upton Barnes Károlyt az oxfordi egyetemi élet vezetői a legbarátságosabb fogadtatásban részesítették és az akadémia imaházában tartott vasárnapi istentiszteletek látogatottak voltak. Bárhogyan legyen e mozgalommal, az akademiának Oxfordba áthelyezése bizonyára a mi elveinket és álláspontunkat ismertté teszi Anglia tudományos életének e főhelyén.

Ezzel az áthelyezéssel csaknem egyidejűleg újra szerveztetett a másik papnevelő intézetünk is. Tantervét szélesebb alapokra fektettük és most „Unitarian Home Missionary College“ nevet visel. Igazgatójának teljes egyetértéssel e sorok írója hivatott meg és reméli, hogy ez állásában szolgálatot tesz az ügynek, és a gondjára bízott intézetben és egyebütt is különösen ápolni fogja az összes unitáriusok közös testvériessége érzetét, mire történelmünk és jelen állapotunk ismerete buzdítja őt.

1888. év végén Spanyolországban tettem utazást, hogy mind több anyagot gyűjtsék össze Serveto Mihály életéhez. Kutatásaimnak szép eredménye volt. Meglátogattam azt a helyet is, honnan Serveto családja származott, Villanueva de Sigena-t, hol a templom egyik oltarán most is ott áll a Serveto nevet viselő sisak. Ezelőtt pár hónappal Serveto egy korai „In Leonardum Fuchsi-um Apologia“, 1536. című munkájának egyetlen példánya fedeztetett fel véletlenül Londonban a dr. William's Library pinczéjében, mikor e könyvtárt új helyére a Gordon Square-re szállították át. A könyvtár felügyelő-bizottsága engedélyt adott, hogy ez eddig csaknem ismeretlen és különös érdekű irat kinyomattassék. Az theologiai és tudományos kérdéseket tárgyal s értéke, hogy világot vet Serveto gondolatainak a vizsgálódás mindkét ágában való fejlődésére.

Az angol theologusok szelleme minden egyházban, ama vallási igazságoknak elismerésére kezd jöni, melyeket az unitáriusok már rég hirdetnek. Egy közelebből kiadott könyvben, melynek czime: „Lux Mundi“, s melyet azok a fiatal tudósok irtak, kik dr. Pusey high-church eszméiben nevedtek, a biblia tekintélyéről, és a bibliában foglalt tudományos és történelmi adatokról való hagyományos nézetek nyilvánosan feladatnak és a szent irás tekintélye annak szellemi tanításaira alapítatik. Skocziában Dods és Bruce tanárok oly nézeteknek adtak kifejezést, melyeket csak nem is oly régen egyhangulag heretikusoknak mondtak volna; s most heves vita után elállottak a haeresis vádjától, habár dr. Dods egy oly szellemű beszédet adott ki, hogy az unitárius-társulat azt újra kinyomatta és nagy kelendőségnek örvendett.

Nem szabad e dolgok jelentősége felől tévedésben lennünk. Ezek a dolgok nem azt jelentik, hogy a mi munkánk el van végezve. Ellenkezőleg, szélesebbkörű tér nyílik meg előttünk és kedvező alkalmak. Azokhoz, a kik elvesztették hitőket a hagyományos tanok-

ban, vagy kezdik elveszteni, a mi hitünknek, mely a végetlen szeretetű Atyában és az emberi természetben való megújított hit és remény, az ő fiának élő és szerető szelleme által újítva meg, isteni küldetése van.

GORDON SÁNDOR.

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, 1890. jul.

(A vallásos társulatok évi gyűlései: Lelkészi értekezletek; a párisi bibliai társulat és a francia prot. történelmi társulat gyűlései. A taitbont-i egyház 50 éves fennállásának örömmünnepe. Munkácsy az idei kiállításon.)

Szerkesztő úr!

Utóbbi levelem egészen egy külön tárgynak volt szentelve s nem beszélhettem a különböző protestans társulatok évi gyűléseiről. De néhány szót írnom kell legalább a főbb társulatokról, a melyeknek gyűléseiben részt vettem. Mindenikről nem tudósítok, nem csak azért, mert eszméiket nem osztom, hanem mert egy részök nem is ajánl olyast, mi érdekes lenne, a mint ezt alább meg fogom mutatni éppen egy orthodox lapból vett idézettel.

Tudósításomat a lelkeszi, vagy még inkább mondhatnám a zsinatos értekezleteken kezdem, zsinatosnak mondom azért, mert oda senkit se engedtek bé, ki a zsinat által megállapított hitvallást alá nem írta, s onnan a szabadelvűek egészen ki voltak zárva. Az értekező tárgya, melyet az előző évben tűztek ki: „Hogyan kell prédikálni a jelenkor tényleges szükségével szemben?” E tárgyat a versailles-i egyik lelkesz terjesztette elé. Felolvasását három részre osztotta, az elsőben a protestans predicatio eredetére menve vissza, számos idézettel megmutatta, hogy a hitjavítók predicatiója nem állott egyébből, mint a szentírásnak gyakorlati magyarázataiból. A második részben a predicatio fejlődését tüntette fel a XVII., XVIII-ik s főleg pedig a XIX-ik százévben, mely utóbbit leginkább az jellemez, hogy a napi kérdésekkel foglalkozik, a kereszténység szempontjából. A harmadik részben pedig felelni igyekszik arra, hogy milyennek kell lenni a predicatióknak. Következtetéseihez, a mint nekem tetszik, sok kérdés férhet. Ő abban a nézetben van, hogy nem kell minden vasárnap prédikálni, hanem csak a szentírás egyes fejezeteinek gyakorlati magyarázatára szorítkozni. A tulajdonképpeni beszéd, vagy a mint ő nevezi értekezés, csak kivételes alkalmakra lenne fentartva. Én úgy hiszem, ez a nézet téves és roszt következményei lennének.

Hogy ha a protestans szószék a rendes istentiszteletből kihagyja azokat a tényleges kérdéseket, melyek a szellemeket többé-kevésbé foglalkoztatják a hallgatók száma, mely most sem oly tulságos, megapadna. A hallgatóság csak különös alkalmakból jönne össze. Egyébiránt a vitában meg is tették az ellenvetéseket. Voltak azonban olyanok is, kik osztották a felolvasó nézetét, sőt némelyek oly messze mentek,